

Др. ОСИП ТУРЯНСЬКИЙ.

ПОЕТ ВІРИ І БОРОТЬБИ.

Видання Культ.-Осв. відд. III див.

1922.

Др. ОСИП ТУРЯНСЬКИЙ.

— ПОЕТ ВІРИ І БОРОТЬБИ. —

(„Отаман Зелений“, сучасний роман, написав
Клим Поліщук).

•

—

Естетично-критичний нарис.

—

Видання Культ.-Осв. відд. III див.

—

Липень 1922 р.
м. Каліш, Польща.

© 1900 by the artist

Книжка

ПОЕТ ВІРИ І БОРОТЬБИ.

(„Отаман Зелений“, сучасний роман, написав Клим Полішук).

Естетично - критичний нарис.

Серед сучасного упадку людського духа наслідком довголітніх страхів і жорстокости світової війни тяжко приходить жити людині, в якій жива душа й чутливе серце. Їй доводиться дуже часто сказати словами великого філософа - песіміста Шопенгауера:

„Якби цей світ був тільки трошки гірший, ніж він є в дійсності, бувби вже давно розпався в порох“.

Ба, що більше! Чоловік, якому важко дихати затроєним воздухом сучасного людського самлюбства, користолюбства, облуди й озвіріння, запитає себе в хвилину чорного суму й сумніву:

„А може цей світ уже дійсно розпадається під тягарем духового самознищення, бо гіршим, ніж тепер, він уже не може бути.“

З тієї причини мусить кожда чутлива людська душа в сучасності відчувати, як цілющий лік, добре, безкорисне діло другої людини. А вже просто якимось чудом, смугою ясного синього неба на захмаренім овиді явиться зболілій душі ця людина, що не затратила віри в людського духа й має у своїй голові талан, у своїм серці силу вивести нас своїм живим, творчим, сонцем осяяним словом із темної западні сьогоднішньої хви-

лі та з душливих нетрів сучасної чорної дійсності. Таку людину мусимо шанувати і любити, бо вона несе світло добра в життя та окрилює своїм одуховленим словом надію на ліпшу ясну будучність. Такою людиною являється Клим Поліщук у своїм романі „Отаман Зелений“.

У Кліма Поліщука добре, чутливе серце людини і ясний, соняшний світогляд поета. І якраз тому, що його душа повна доброти, він ненавидить зло, як людина і як поет, і проповідує боротьбу з темними силами життя. В дальшій логічній послідовності являється в Кліма Поліщука віра в доцільність боротьби. Боротьба без віри в її успіх — це найстрашніша доля людини. Брак боротьби і брак віри — це жахливе самовбивство людини й народу. Ось чому боротьба й віра в перемогу добра над злом — основна підвалина світогляду Поліщука, ось чому його герой Отаман Зелений являється символом, виразником боротьби й віри в остаточну перемогу. Послухаймо, як ці основні засади творчого життя розуміє і як їх висловлює сам Зелений:

„Ми тепер самі між ворогами, як той богатир на розпутті. Єдиною нашою зброєю в боротьбі з цими ворогами є наша велика віра в будуччину... І доки ця віра буде з нами, доти нестрашні нам ніякі вороги і доти будемо справлятися з ними...“

Коли Отаман Зелений упав на землю смертельно ранений, напружуючи остаток своїх сил, тихо вимовляв:

„Так мало знати. Так багато-
то-вірити.“

Перед обличчям смерти каже Зелений:

„Чую... знаю... не треба буде вже вам
довго шукати, чого так безнадійно шукали...
Я вже знайшов для Вас...
Віра...“

Ідея боротьби й віри, яку Поліщук заступав у своєму творі, має не тільки загально людське, але також незвичайно велике значіння для українського народу. І якраз через те Поліщук являється справжнім артистом, бо жадний твір не може мати дійсної літературної вартости, коли він робить вражіння тільки на один народ, а рівночасно є незрозумілий зі загально людського становища. Шевченка зможе відчутти й розуміти все людоство, бо він великий мистець загально - людської ідеї та українського творчого слова. Зате, наприклад, Сенкевіч не може увійти в сім'ю великих загально - людських творців, бо його світогляд вузький, тісний, обмежений майже тільки на польські, а ще до того шляхетські вимоги. В українській літературі довго царила обмеженість, вузкоглядність ідеї, провінціональна закамарковість, якій на ім'я побутовщина. Щойно Шевченко, за ним Франко і кількох других українських поетів вивели українську літературу на певний шлях загально-людського духу. Є в нас іще досі чимало нецікаво обробленої своєрідности в літературі, але загально треба сказати, що поважні талани вибиваються вже з під ярма традиційної побутовщини і змагають до ось якої літературно-естетичної правди: загально-людський ідейний зміст, національно - український дух.

Таким шляхом іде Клим Поліщук. Його ідея віри й боротьби тим цінніша, тим більше живо-

творна для українського духу, що Українці, як це треба з натиском зазначити, майже ніколи не розуміли гаразд ваги цієї ідеї. Киньмо тільки оком на Історію, то що мусимо ствердити? До світової війни Українці вірили в ласку можновладців у Австрії та Росії, жєбрали в них відпадків зі стола добробуту й культури, але не вмїли боротися, як велика, достойна нація, що шанує вповні саму себе. За часів світової війни Українці приносили страшенні жертви своєї найкращої крові за чужу, російську та австрійську, ідею тай навіть не мали цієї одичоко спасенної, огненної віри в позну перемогу своєї національної справи, не мали цієї віри, що гори повертає. І якраз тому прийшла й мусїла прийти катастрофа й важке лихолїття, яке мусимо тепер переживати. Сьогодні, після часового розвалу наших національних змагань, Українці у великій мїрі перестали боротися й вірити. Ось до чого довів Українців брак відчуття цієї глибокої життєвої правди, що полягає на нерозлучній гармонїї віри й боротьби! З цієї причини мусимо повітати світогляд Полїщука, який він висловлює у своїм „Отамані Зеленїм“, як доказ, що наше духове й національне життя не зїшло на манівці, мусимо добачувати в нїм надїю, що ще пощаститься нам побороти важке лихолїття, та боротьбою з вірою в душі побачити на українській землі „ясні зорї, тихі води й мир хрещений“.

У звязку з ясним світоглядом нашого автора розсипані в його творі цїнні думки, які іноді являються перлами мудрости, глибини й сили:

„Я не знаю, як можна вбивати таких, як

сам, виснажених і вимучених горем людей? Я тоді вже ліпше запалив би всю землю і хай горить“.

„Земля наша, — казав Днило: — Ії нема чого горіти. Хай згорять ті, що зробили пекло з неї!..“

Або:

„В боротьбі за визволення смерть—безсмертя“.

В артистичному творі відпадає момент випадковости. Поет розвиває ідею й характер свого героя з найглибших глибин його душі. Внутрішній світ героя не заперечує себе, навпаки впливає на зовнішній світ, наломлює, підпорядковує його під свою власну могутню волю. А коли герой при тому ударенні зі зовнішнім, випадковим світом підлягає, бо мусить у деякій мірі підлягати його впливові, то він перетворює цей вплив відповідно до своєї вдачі та свого хотіння. Це можна побачити найкраще на дитячих і молодших літах Зеленого. Поліщук малює з хистом справжнього психолога розвиток душі Зеленого, його задумливість, незрозуміння його душі з боку його матері Оксани, його конфлікт із московським попом, його діяльність у Трипіллі, його воєнну службу,—коротко, всі ті моменти, які пізніше зробили з сільського хлопчини, з невченого парубка стихійного бунтівника-революціонера й борця за селянський народ і за незалежну Україну. Вибором Зеленого на Отамана з волі селянських мас кінчається перша частина роману. На мою думку ця перша частина виказує таке багатство Поліщуківсі психоаналізи, так глибоко уводить нас у таємні тремтіння душі Зеленого, так льогічно і послідовно розвиває її

перед нашими очима, що ми неначе бачимо, як Зелений, це самітне деревце серед хашів буденщини, так і росте чимраз угору, вшир і вглиб, аби стати тим могутнім дубом, яким він являється пізніше.

Друга частина повісти далеко коротша від першої, хоч якраз у ній виступає стільки подій і стільки нових моментів вдачі Зеленого, що на нашу думку ця друга частина повинна бути майже в два рази більша від першої. Автор викликає вражіння, начеб він занадто квапився скінчити другу частину. Наслідком того вона випала під артистичним оглядом слабше від першої. Передовсім потерпіло послідовне прозедення основної ідеї твору, що заключається в вірі Зеленого. Зелений паде на короткий час у сумнів, чи йому вдасться увільнити мужицькі маси від гніту. Під впливом цього сумніву входить він у союз із „червоними“, щоб разом із ними боротися проти панів. Про розчарування Зеленого із-за його короткого братання з червоними автор не згадує нічого. Робить тут велику прогалину, після котрої находимо Зеленого знов у боротьбі проти червоних і проти білих. В бою з Москалями під Оратовим Зелений паде смертельно ранений і гине. Поліщук дає зворушливу, глибоким ліризмом пронизану картину конання й смерти Зеленого. На мою думку бувби автор поглибив вражіння смерти Зеленого до надзвичайної міри, якби був з залізною дисципліною й послідовністю провів до кінця момент трагічної вини Зеленого в звязку з основною ідейною концепцією, а саме: колиб Зелений був власними словами розкрив причину своєї смерти і сказав,

що він сам її завинив, а завинив через те, що на один мент перестав вірити у свій народ і зв'язався з Москалями у фальшивім переконанні, що вони можуть Українцям скинути чужі кайдани, то ця сповідь уміраючого героя булаб викликала потрясаючо глибоке вражіння. Ця трагічна вина і свідомість її в Зеленого булаб оповила його душу сьєвом величі, як це бачимо не тільки в літературі, напр., на героях Шекспіра, але і в життю, коли людина приписує вину за свою загибель не другим людям, тільки сама собі. Таким чином і з ідейного і з артистичного боку бувби автор виконав уповні своє завдання. Пригадую, що момент власної трагічної вини грає рішаючу роль у Франковій поемі „Мойсей“: за те, що Мойсей почав лиш на коротку хвилину сумніватися в тому, чи добре, він робить, що вже сорок літ веде ізраїльський народ безмірною пустинею до обіцяної землі Ханаану, за цей короткий сумнів мусить Мойсей на порозі Ханаану гинути! Ось у чім велич послідовно проведеної ідеї.

Ми переконані, що авторові вдасться у другим виданні „Отамана Зеленого“ справити цей недогляд, тим більше, що в нього глибокий талан, а тільки, як я вже згадав, він занадто квапився з написанням другої частини повісти.

Форма „Отамана Зеленого“ вражає нас дуже передовсім сьєєю свіжістю. Так і здається, що ціла повість пахне животворним подихом чорнозему:

„Сам чорнозем котиться на ворога і загро-

жує загорнути своєю масою навіть саме місто“...

Або:

„І десять кожухів підводилися від замерзлої землі, і трусячи полами якомсь по медвежому перебігали полем і залягали вже на узліссю“...

Глибоким ліричним чуттям овіяні Поліщуківі картини з природи та з семейного життя:

„Як стішилася ним (Зеленим) бідна мати, про те й важко розповісти. Досить того, що понурій Проць, дивлячись на їх зустріч, ридав, як мала дитина. „Боже мій!—казав він,—Я так тішуся, що ти хоч маму маєш!..“ і плакав, плакав, плакав...“

— Мамс!—сказав Данило, показуючи на Проця,—Прийміть його і привітайте, як свого сина рідного! Хай він буде нам замість Олекси, бо для мене він давно вже став братом...

„Сини мої!—заплакала мати.—Ой, що та війна робить!..“

Поліщуківі картини з природи визначаються великою оригінальністю живописної фантазії, живостою й короткостою:

„В лісі посвітлішало. По небу, черкаючи краями об верхи смерек і соснини і плутаючись в легеньких біленьких хмаринках, котився срібний кружок місяця“.

Поліщук уміє по мистецьки малювати невловимі почування таємної тривоги, гнітючої змори, що ось-ось наваляється на груди людини, почуття неспокою та бажання обізватися, крикнути, зробити щось у понурій ночі, непевності і жаху:

„І в той час, як десь далеко в пітьмі весняної ночі гримали гармати й червонілись обрії,

поза клунями ходила нечутними кроками селянська чуйність і, стискаючи в руках гостру косу або заіржавленого обрізка, пошепки говорила зі собою:

- Ви спите, куме Степане?
- Ні, не сплю, куме Іване?
- Ви чуєте, куме Степане?
- Чую, чую... куме Іване.
- Ви вже готовий?..
- Готовий... готовий...

В селі тихо, в хатах сонно. Але ж коли в полях заторохтить кулемет і почується крик непевний, за клунями так і загомонить:

- Ви не знаєте, куме Степане, хтоб це міг бути?
- Таж Зелений, куме Іване, Зелений!
- Ну, так ходім!
- Ходім... ходім...

Описи природи в Поліщука приходять рідко і згідно з вимогами справжнього мистецтва лиш там, де він хоче поглибити ними душевні настрої. Значить, Поліщук не надуживає описів природи так, як напр., навіть такий мистець слова, як Коцюбинський, у котрого вони незвичайно гарні, але дуже часто не мають звязку з ниткою оповідання, не поглиблюють його, тільки свідомо його спляють. Крім того Коцюбинський інколи занадто перетончує, естетизує свої картини, як показує це ось який образок:

„В кімнаті стояв сум, обнявшись з тишею“.

Вишуканість і неприродність цієї картини очевидна.

Якраз тому, що Поліщук обвіває своє епічне сповідання ніжною тонесенькою пряжею ліризму,

саме тому воно робить таке глибоке вражіння. Слабкість українських повістей і драм лежить в недостатчі психо-аналізи, яка заступлена плиткою, смішно первісною побутовщиною.

І якраз тому, що Клим Поліщук має дар психо-аналізи, він являється одним із найповажніших таланів сучасної української літератури. Побажати б тільки, щоб автор використував уповні свій талан психольога й не клав подекуди занадто великої ваги на ріжнородні соціяльні питання, як це бачимо у другій частині „Огамана Зеленого“.

Гепер ще кілька слів про будову Поліщуквої повісти.

Поліщук задумав і збудував свій твір, як життепис, біографію Огамана Зеленого; значить, він поставив собі свідомо скромну артистичну ціль. І нема сумніву, що його повість навіть у формі біографії робить глибоке вражіння завдяки всім тим цінностям його талану, про котрі я вже коротко згадав. В Клима Поліщука без порівнання могутніший модерний талан, ніж у нашого „гіпермодерного“ Винниченка, котрий у своїх повістях і драмах заблудив за приміром московських нігілістів-декадентів у вирі безпринципности, яку підносить до принципности й через те свідомо, чи несвідомо проповідує заперечення життя. Винниченко не піднявся у своїх творах понад життя так, як піднімається понад його справжній мистець, навпаки він упав глибоко в душливе підземелля життя. І це найголовніша хиба Винниченкових творів,—хиба, через яку вони не переживуть навіть його самого. Винниченко обнизив правду до брехні, силу духа до

жилавости і твердості м'язів, красу до пропорційності кадовба й кінчин, любов до простого полового гону, бо обдер її з духовости й святости. Винниченко намагається у своїх творах розв'язати сексуальне питаннн, забуваючи при тому, що розв'язка полових питань належить до „шамбр сепаре“, до шпиталів, до баб повитух, а не до літератури. Коротко сказати, Винниченко—це по своїй артистичній культурі та по своєму світогляді Москаль, який пише по українськи.

Якже гарно відбиває від нього наш Клим Поліщук! Його „Отаман Зелений“, це промінь українського весняного сонця після зледенілих, розумово холодних „проблемів“ Винниченка та після його сексуальної протрації, яка ніби має уходити за любов... Винниченко творить розумом і нездоровими половими поривами, Клим Поліщук творить серцем і одуховленою любовю. Ось вам ріжниця між тими двома письменниками. І власне тому, що Поліщук має великий талан, ми мусимо звернути йому увагу на те, що він у питанні будови свго твору поклав собі за мале завдання в відношенні до динаміки свого талану.

Літературний твір мусить мати свою архітектоніку так, як будівля. Коли собі уявити святиню, як гармонійну цілість, то ця цілість складається з двох частин, які назвім правою та лівою. Отже в „Отамані Зеленим“ бачимо гарно викінчену праву частину, а ліва не викінчена, тільки ледве намічена. Праву частину будівлі уявляє собою сам Зелений і цілий світ його друзів і прихильників, ліву—московська стихія. Однак автор не протиставив великій постаті Отамана Зеленого, як виразникові боротьби й

віри, протилежної московської постати. Вживанням рівно сильного противенства в артистичному творі досягає мистець надзвичайно глибоке враження, яке черпає свій першочин із космічних законів життя, опертого на полярності, противенстві, контрастності, суперечності. Чи відчувалиб ми вповні радощі, якби не було смутку і навпаки? Чи вражалоби світло нас, якби не було тьми? Артистичний твір це світ, космос, котрий своєю ясною основною ідеєю здійснюється понад фізичний світ, який нас оточує і який з точки погляду творчої думки є тільки хаосом. Щойно з цього хаосу зовнішнього світу творить поетова фантазія космос, причім користується світлом і тінню фізичного світу. Отже з того становища світ тіней, тьми, який уявляє з себе московська стихія, автором тільки поверхово зазначений, не вичерпаний основно так, як позитивний світ, висловом якого є Зелений.

Треба сподіватися, що Поліщук у другім виданні „Зеленого“ протиставить великій постаті свого героя, як виразникові змагання до вищої мети, таку саму сильну московську постать, як рівно сильний вислів заперечення змагання Зеленого. Тоді сам Зелений перестане під певним оглядом наче висіти у воздуху, тільки стане далеко виразніше, яскравіше перед наші очі, як могутнє світло в смертельному змаганні з рівно могутньою тьмою. І завдяки такій архітектоніці твору, буде Поліщуківа повість перлиною української літератури.

Найбільшим мистцем архітектоніки є в світовій літературі Шекспір. Правда, його архітектонічна техніка відноситься тільки до царини

драми, але кожний роман мусить по своєму змісту придержуватися тих самих архітектонічних принципів, що й драма. Про різниці між ними не тут місце розводитися. Згадаю тільки, як навіть такі могутні талани, як Толстой і Стрінберг не всілі зрозуміти величньої будови Шекспірових драм і не тільки не дорівнюють під тим оглядом його геніяльному хистові, але навіть попадають такби сказати в архітектонічний примітивізм. От хочби взяти на увагу Стрінбергову драму „Панна Юлія“, щоби переконатися в бідності архітектонічних засобів Стрінберга. В цілій драмі виступає тільки три особи: графянка, наймичка й льокай. Бідні мізерні душі. А ще бідніші технічні засоби драми, якими орудує Стрінберг.

Я переконаний, що Климові Поліщукові вдасться архітектонічна перебудова твору тим більше, що він основно знає московську стихію.

Мова Поліщука дуже гарна. Про неї можна сказати те саме, що про мову Коцюбинського, при читанні котрого Придніпрянець каже, що це чиста мова Великої України, а Галичанин має вражіння, що так і в Галичині говорять. Оце секрет єдиної української літературної мови.

Зібравши до купи все вказане, будемо мати ось яке літературне обличчя Клима Поліщука: оригінальний психолог, могутній маляр тайних тремтінь людської душі, поет боротьби й віри в сонце. Ця віра в сонце відріжняє його від московських письменників нігілістів і робить його близьким і рідним українському серцю. Клим Поліщук переможе своїм дужим таланом архітектонічні труднощі та буде всілі дати нам перлини

українського творчого духа, чого ми йому з цілої душі бажаємо.

Видання Культ.-Освітн. відділу III дивізії.

„Тернистим шляхом“:

1. СПОГАДИ ч. 1. (З часів визвольної боротьби Українського народу) 85 мп.
2. „ ч. 2 — — — — — 95 мп.
3. „ ч. 3 П. ЗАГОРУЙКО 65 мп.
4. І. З—КО. Краплини — — — — — 85 мп.
5. П. ШВАЧКА. Пісні поневолення 85 мп.
6. М. Д. Козачі думки — — — — — 50 мп.

Підручники:

1. Кап. Є. ЕЛЬЗЕНБЕРГ. Перекл. з польськ. Пор. О. Верхола. Піша застава — — — — — 45 мп.
2. В. СІГАРІВ. Значіння та роля старшини в армії — — — — — 100 мп.

Історичні:

1. Полк. Г. ЧИЖЕВСЬКИЙ. Коротка історія III Зал. стр. дивізії 1919-1/VII-1922 р. — — — — — 100 мп.
2. І. ЗУБЕНКО. Наші лицарі і мученики. Збірн. I. (З часів визвольної боротьби 1918—1922 р.) — 150 мп.

Критика:

1. Др. О. ТУРЯНСЬКИЙ. Поет віри і боротьби — — — — — 60 мп.

Друкується:

1. МИКОЛА ЧАЙКІВСЬКИЙ. Математичний словничок.